

MILENKO LONČAR
Sveučilište u Zadru
Odjel za klasičnu filologiju
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – 23000 Zadar

AKADEMIK BRANIMIR GLAVIČIĆ, UČITELJ, ZNA NSTVENIK, PREVODITELJ

O 80. OBLJETNICI ŽIVOTA

Povodom osamdesetgodišnjice života akademika Branimira Glavičića ukratko je prikazan njegov život i rad. Glavna područja zanimanja su mu homerologija te hrvatski i europski latinizam. Najvažnije su mu rasprave o Homerovu i Hesiodovu stihu, versifikaciji hrvatskih humanista, o čemu je napisao i sintezu, i o brojnim problemima Marulićevih tekstova. Prevodilački rad obuhvaća Hesioda, Homerove himne, glavninu Marulićevih latinskih djela, čijih je *opera omnia* bio i glavni urednik, zatim Jakova Bunića, Ruđera Boškovića, srednjovjekovnu kroniku *Obsidio Iadrensis*, a upravo radi na Apoloniju s Roda. Pri tome treba posebno istaknuti da daktilske pjesnike prevodi u stihu originala. Sudjelovao je u radu brojnih simpozija u zemlji i inozemstvu (Francuska, Italija, SAD). U struci njegov je rad izvrsno ocijenjen, a za nj je dobio i brojne nagrade i priznanja.

Na studiju latinskog i grčkog prof. Glavičić predavao je i još uvijek predaje gotovo sve glavne predmete, osobito one iz povijesti latinskog jezika i metriku, a na postdiplomskom iz lingvistike Hrvatski latinitet, ističući se metodičnošću i jasnoćom izlaganja.

KLJUČNE RIJEČI: *život, rad, klasična filologija*

KRATAK ŽIVOTOPIS

Lijep je i dobar običaj akademske javnosti da se u prigodi "okruglog" broja Zemljinih ophoda u životu svojih zaslužnih učitelja i znanstvenika osvrne na plodove njihova rada. Ovaj put počast iskazujemo akademiku Branimiru Glavičiću.

Profesor Glavičić jedan je od onih koji su svojim životnim razdobljima povezali hrvatski sjever i jug. Rođen je u Našicama 12. 5. 1926, od oca Frana, pravnika, i majke Marije, kućanice. Osnovnu školu polazio je u Požegi, u Zagrebu Klasičnu gimnaziju i maturirao 1945, potom na Filozofskom fakultetu studirao klasičnu filologiju i 1954. diplomirao. Čitav radni vijek (1957-1994) proveo je u Zadru, na Odsjeku za klasičnu filologiju Filozofskoga fakulteta, asistent je postao pri dolasku 1957, 1965 docent i u još dva lustra, 1970. i 1975, izvanredni i redovni profesor. Članstvo u Akademiji (suradnik od 1986, od 1988. izvanredni član i od 1991. redoviti) donijelo mu je stalnu vezu s gradom školovanja i mladosti, dokazujući k tome da život u provinciji ne mora značiti i provincijalizam. Sveučilište u Zadru lani mu je dodijelilo naslov *professor emeritus*.

Tajanstvenost i nutarnja ljepota drevnih jezika zarazila ga je zacijelo već u gimnaziji, jer se nakon tri uspješne godine na Tehničkom fakultetu trajno opredijelio za klasičnu filologiju. Stoga kad našu struku stavlja uz bok najtežim prirodnim i tehničkim disciplinama, onda to nije neutemeljena samohvala, nego znanje iz vlastitog iskustva.

ZNANSTVENI RADOVI: GRČKA RANA EPIKA

Premda je pisani trud profesora Glavičića najvećim dijelom dvovrstan, znanstveni i prevodilački, na oba kolosjeka odvijao se usporedo. U pravilu, što je istraživao, to je i prevodio, ili obrnuto. Iz popisa radova, učinjena njegovom rukom, lako se razaznaju i dva razdoblja, svako posvećeno po jednom području klasične filologije, prvo grčkoj ranoj epici, i drugo hrvatskom i europskom novolatinitizmu. Radi preglednosti posebno će biti govora o znanstvenim radovima, a posebno o prijevodima.

U općoj podjeli krije se opasnost od pojednostavljivanja. Jer od pet radova objavljenih do disertacije 1964. godine, uglavnom kratkih i netipičnih kad se pogledaju u cjelini opusa, dva se od njih bave latinskim gramatičkim pitanjima. U prvom (C 1 iz "Bibliografije") profesor je tumačenje latinskoga glagolskog vida, čiji je autor njegov prethodnik na katedri Miroslav Kravar, primijenio na jedan slučaj konjunktiva pluskvamperfekta u Tacita. Istom pitanju vratio se, polemički, nakon nekoliko godina (C 9) potaknut spornom reakcijom u literaturi. U svom najkraćem radu postavio je logično pitanje, vrijedi li Lachmannov zakon i za diftonge kao što vrijedi za kratke vokale, sugerirajući analogijama potvrđan odgovor.

Grčkoj sintaksi pripada članak o jednom primjeru futurskog konjunktiva u Homera (C 5).

Na sličnost grčke i slavenske stilistike upućuje rad "Jedna vrsta tzv. slavenske antiteze u Homera" (C 2). Uspoređujući slavenske i Homerove antiteze ustanovio je da grčka uvijek ostaje u obliku dijaloga, da nije sastavljena od strogo određenih elemenata, nego vješto prilagođena situaciji, dok je slavenska monološka, redovito na početku pjesme i kao poredba posebne vrste dotjerana do savršenstva. U posljednjoj bilješci dana je "usput" i klasifikacija slavenskih poredaba.

"Zima u Homera" (C 4) razvrstava i obrađuje sve spomene i opise toga za Grke inače blagoga godišnjeg doba, poentirajući zanimljivim i još u antici slavnim pitanjem Homerove domovine, nije li, naime, slijepi pjesnik potjecao, ili barem dulje vrijeme boravio, negdje na sjeveru (Trakija, Makedonija) kad su mu zimske nedaće tako poznate i bliske.

Ključna riječ koja povezuje gotovo sav rad profesora Glavičića mogla bi biti - heksametar, jamačno najplodniji i najvažniji stih čitave europske književnosti, od grčkih početaka preko rimskih i srednjovjekovnih pjesnika do novoga vijeka. Prof. Glavičić krenuo je od najstarijega i najboljega, od Homera. Homer je jedan od najplodnijih antičkih pisaca. *Ilijada* i *Odiseja* obasižu preko dvadesetsedam i po tisuća stihova. Homer je poslije *Biblije* najprepisivaniji pisac, a onda i najkomentiraniji, najproučavaniji. Pothvat je već pročitati ga na grčkom (neki od nas to ne uspiju za čitava života), a kamoli govoriti o njemu, relevantno, iz novoga kuta. Profesor se uhvatio u koštac s Homerovim stihom, i taj napor rodio je obilnim plodovima.

Temelj je položen disertacijom *Metričko zakoračenje u Homera (prilog pitanju o postanku epskoga heksametra)* (A 21), gdje su obrađena Homerova zakoračenja unutar

stih i između stihova prema nekoliko kriterija, što je rezultiralo zaključcima o različitoj starosti pojedinih tipova zakoračenja kao i većoj starini bukolske dijereze od središnjih cezura. U drugom dijelu rada razmotren je razvoj heksametra unutar najstarijih književnih oblika što je dovelo do važnog odgovora o tom stihu kao izvornome grčkom izumu.

Tiskano nastupno predavanje, o aktualnim problemima homerologije (C 7), daje opći pregled suvremenog stanja na polju najvećih sukoba u struci, oko čuvenoga homerskog pitanja. Novo razdoblje obilježila su dva događaja, dešifriranje mikenskog pisma *lineara B* i knjiga Alberta Lorda *The singer of Tales*, u kojoj se rezultati proučavanja jugoslavenske usmene poezije primjenjuju na Homera. Prema njima, Ilijada i Odiseja samo su jedna od brojnih usmenih, pa stoga i nesačuvanih verzija, a Homer bi bio tek jedan u nizu njihovih stvaralaca. Međutim, prof. Glavičić upozorava s punim pravom, proizašlim iz sustavne obrade u disertaciji, da Homer ni izdaleka ne ispunjava jedno od troje bitnih obilježja usmenog pjesništva, onaj o odsutnosti zakoračenja, vraćajući tako Homeru dostojanstvo individualnog tvorca usprkos epohalnom doprinosu američke škole. Izazvan, čini se, njenim zahtjevom za potpunom valjanošću nastavio je marljivo podastirati nove protudokaze.

Analiza učestalosti zakoračenja po pjevanjima u homerskim epovima i otkrivanje njegova korespondiranja s dinamikom radnje (C 11) pokazali su namjernu porabu toga stilskog sredstva, što još odlučnije zagovara udio autorske osobnosti u nastanku obiju junačkih pjesama. U posebnom radu obratio je pozornost na Homera duga zakoračenja, gdje se rečenica proteže u više od dva stiha (C. 14). I opet se pokazalo da teorija o usmenom karakteru *Ilijade* i *Odiseje* nije dovoljna da objasni tolika i tako česta odstupanja od pravila o ekonomičnosti jezičnog izraza u usmenom pjesništvu. Vidljivo je također da je složenost i izražajnost dugih anžambmana u skladu sa složenošću kako rečenice tako i sadržaja, da je dakle i traženo i opravdano stilsko sredstvo. Istoj je svrsi poslužilo istraživanje složenijeg reda riječi u Homera (C 16). Premda je jednostavniji poredak sintaktičkih cjelina metrički bio moguć, pjesnik je svjesno posezao za umjetnim rasporedom, ističući tako i položajem ono što mu je bilo važno po smislu. Time je opet kršio pravilo o ekonomičnosti usmenog stila.

Profesor Glavičić je, dakle, na nekoliko planova u odnosu ritma i misli u stihu ustanovio da vodeću teoriju 20. stoljeća, o usmenom nastanku europskih epskih prvijenaca, treba korigirati i pretpostaviti pomoć pisma u oblikovanju težih mjesta, koja su izraz visokoga umjetničkog stila, izgrađenog, dakako, na podlozi pučkog stvaralaštva.

Veliku novinu u proučavanje heksametra unio je H. Fränkel dvadesetih godina 20. stoljeća, pa je potom dopunio u pedesetima. Prema njegovu nauku stih se sastoji od četiri kolona, ili četiri ritmičkosintaktičke jedinice, čija duljina varira do određene mjere. Prof. Glavičić je u dvama povećim studijama (C 12, 13) proučio sintaksu trećeg kolona i njen odnos prema ritmu, i to pretresavši uz Homera i ostale grčke daktilske pjesnike. Uz brojne druge spoznaje došao je do toga da se Fränkelovo učenje ne može primjenjivati apsolutno, baš na svaki stih, budući da ni ritmički ni sintaktički kriterij nije bez nedostataka.

U trima još jednom polemički intoniranim radovima o dvama mjestima u *Ilijadi* odn. *Odiseji* mogao je prof. Glavičić prijedlozima Petruševskog suprotstaviti kompletan dokazni materijal iz obaju epova, i tako presuditi u sporu koji traje još od starine; premda je naoko privlačnija ekspresivnost antičke emendacije u petom stihu Ilijade ("pticama gozba" nasuprot popravljenom "pticama svima"), pred njegovim argumentima ne ostaje drugo nego skinuti kapu.

Krug homerskih tema bio je zaključen 1971. godine. Slijedio je dugi niz radova uglavnom iz hrvatskog, ali i europskog latinizma. Na grčku književnost vratio se još jednom, 1988, na temu odnosa stiha i rečenice u Homera (C 34).

ZNANSTVENI RADOVI: HRVATSKI LATINIZAM

Dolaskom političke zime nakon sloma hrvatskog proljeća 1971, jedne od prijelomnih godina u novijoj hrvatskoj povijesti, izbor hrvatskog latinizma kao područja rada morao je iziskivati mjeru osobne hrabrosti i zacijelo nije bio blagonaklono primljen kod čuvara intelektualnog "reda i mira". (U tom kontekstu bit će zgodno spomenuti indikativnu činjenicu, da su jedine četvorke studenta Glavičića bile iz predmeta "Osnovi marksizma-lenjinizma" i "Predvojnička obuka".)

Marulić. Od pedesetak radova o hrvatskim latinskim piscima roditelju hrvatske književnosti posvećeno je nešto više od dva tuceta, a nešto manje od toga ostalim autorima ili sintetičkim pregledima. Osim brojem jedinica marulologija je najbogatija i rasponom tema. Iz svestrana jezikoslovnog pristupa Maruliću nicali su studije i članci o brojnim vidovima njegova latinskog stvaralaštva, o jeziku i stilu općenito i o pojedinim sastavnicama, kao što su pravopis, rječnik, poredbe ili ironija, napose studiozna istraživanja o stihu, zatim o autorstvu spornih tekstova, čitanjima pojedinih mjesta, o odnosu prema Erazmu, recepciji nekih djela, o njihovoj književnoj, kulturnoj i povijesnoj važnosti.

Najviše je pozornosti dobila *Davidijada*. To je s književnog motrišta i razumljivo. Odmah na početku pripala su joj tri rada na istu temu. Prvi od njih (C 19) skicira već stečene poglede na ep o Davidu i na poslove koje djelo takve kakvoće i važnosti još iziskuje. Drugi je članak (C 18) zapravo prijevod prethodnoga na njemački uz neznatne izmjene, dok treći (C 17) predstavlja njihovu bitno proširenu verziju, pravu studiju koja istražuje Marulićev odnos prema Bibliji, utjecaj klasika na njegovo pismo koje gdjegod nadmašuje svoje uzore, isto tako utjecaj srednjovjekovnih i suvremenih pisaca, izlaže osobitosti Marulićeva jezika i stila i definira *Davidijadu* kao književnu vrstu.

U sličnu kategoriju može se ubrojiti istraživanje "O jeziku i stilu Marulićevih starozavjetnih ličnosti" (C 28). Opisane su sve posebnosti jezične i stilske ovoga Marulićeva kompendija *Biblije*, osvijetljene primjerima, sa zaključkom kako se *Starozavjetne ličnosti* izrazito razlikuju od ostalih Marulićevih knjiga jednostavnošću stila, brojnim dvostrukostima na svim jezičnim razinama i odstupanjima od klasičnog latiniteta zbog biblijskog i srednjovjekovnog jezika.

Marulićev *Evandelistar* prikazan je također kao književna umjetnina (C 32). Posrijedi je kratak, ali podroban opis i ocjena djela, sa svim elementima konkretnima i bitnima.

Ritmičku strukturu *Davidijade* analizirao je služeći se, po prvi put u nas, i Duckworthovom egzaktnom metodom mjerenja strukture stiha, doradivši je i unaprijedivši (C 24). Dojmovi o ugledanju na Vergilija sad su pretvoreni u zorne podatke; otkrivene su i dvije neobičnosti, zapravo kršenja klasičnih pravila pod utjecajem kasnije lektire, onoga o nedijeljenju stiha na dva jednaka dijela, i tzv. Marxova zakona. Kao dodatak istražen je na isti način i Splitski ulomak i nedvojbeno potvrđen zaključak o različitosti njegova autora.

Govorom o figurativnom načinu izražavanja (C 51) prikazane su, kako se to kaže, razvijene poredbe iz Marulićeve proze. Još od Homera to je u pisaca obljubljen način za

iskorak izvan okvira priče i za uklanjanje od monotonije. Marulić, na primjer, utkivanje evanđeoskih riječi u svoje misli uspoređuje s travarovim ubiranjem samo onih biljaka koje mu trebaju za trenutnu svrhu. Premda ne tako česte, i usporedbe oslikavaju Marulićev dar, a mogu poslužiti i kao razlikovno obilježje u komparaciji s drugima.

U "Marulićevoj ironiji i sarkazmu" (C 60) daje se inventar grijeha i počinitelja koji su se našli na meti poruge, od antičke mitologije ili Židova na primjer, do nepismenosti suvremenih bilježnika i, posebno, oholosti uglednika. Saznajemo da jedne imaju književnu svrhu dinamiziranja naracije, a druge su izraz Marulićeva temperamenta osjetljiva na čudoredne stramputice.

Smije li se ponekad lagati ili uvijek treba govoriti istinu, pitanje je koje ne gubi aktualnost. Marulićevo je mišljenje bilo da je dopustivo ponekad, iz čovjekoljublja ili radi viših interesa. Zbog toga je *Institucija* bila došla na popis zabranjenih knjiga, doduše u blažu kategoriju. Prof. Glavičić upoznaje nas (C 48) s različitim nazorima starih crkvenih autoriteta o tom pitanju u koje se Marulić ugledao, i navodi one primjere iz *Institucije* gdje se pobožna laž odobrava.

S izvrsnim poznavanjem čitava Marulićeva opusa stečena je oprema za rješavanje spornih atribucija i lekcija. Zacijelo je najvažniji, a autoru vjerojatno i najdraži, primjer *Davidijade*. Osim što je stoljećima bila nestala s obzora, i što se 1924. u Torinu pojavila tako stidljivo da je u Hrvatskoj ostala neopažena te je još četvrt stoljeća morala čekati svoj izlazak na pistu, Marulićeva je *Davidijada* imala i tu sreću da joj se prvo pojavila dvojnica, naime prvo pjevanje *Davideide*, pronađeno početkom 20. stoljeća u Splitu. Sve su okolnosti, naslov, književni rod, mjesto nalaza, išle na ruku da lako izazovu zabunu. Dakako, otkrivena je odmah, čim je prava stupila na scenu. Prof. Glavičić uključio se u raspravu ukazivanjem na dodatne razlike između toga splitskog ulomka *Davideide* i *Davidijade* (C. 22). Osobito mu je drugačija poetika Ulomka sugerirala i kasnije vrijeme i drugo mjesto njegova nastanka. Ali da će oboje biti tako daleko od Splita i Marulićeva vremena, nije očekivao ni u snu. Prvo pjevanje *Davideide* prijepis je latinskog prijevoda pjesme izvorno napisane na engleskom! I engleski izvornik i latinski prepjev izišli su iz pera sedamnaestostoljetnog pisca Abrahama Cowleya (C 25).

Uz rješenja nekih krivih čitanja Marulićevih rukopisa, tiskarskih pogrešaka ili nejasnih mjesta (C 47), pravi filološki bombon je pitanje lekcije *hiatum* ili *hiacum* iz *Davidijade* V 23 (C 49). Svjetlo je došlo iz Vergilijeva stiha prepisana u *Repertoriju*, gdje se otkrila neočekivana posebnost Marulićeve grafije za ime rimskog boga vina (*hiaco* mjesto izvornoga *Iaccho*).

"Je li Marulić izostavio epizodu s Palušom" (C 52) postavio je pitanje prof. Glavičić, i manirom detektiva, na koga filolog često podsjeća, ušao u trag krivcu za lažnu optužbu iz naslova. Riječ je o Ivanu Lučiću i njegovu nepažljivu prepisivanju, uz olakotnu okolnost što su dva odlomka jednako započinjala. Stvar je, dakle, upravo obrnuta; prevodeći na latinski *Hrvatsku kroniku*, skraćenu hrvatsku verziju latinskog *Ljetopisa Popa Dukljanina*, Marulić je još obogatio scenu o nesretnom stradanju jednog psa.

"Je li latinska bilješka na kraju Transita Sv. Jeronima iz godine 1485. Marulićeva" (C. 56) još je jedan problem koji je prof. Glavičić riješio u hodu. Njegova grafološka usporedba bilješke o Jeronimovu rodnom kraju u zagrebačkoj inkunabuli s Marulićevim autografom dala je neupitan negativni odgovor, i postavila novo pitanje - tko je autor zapisa.

"Marulićev pravopis u latinskim autografima" (C 59), po običaju, vrlo je podroban izvještaj o Marulićevu načinu pisanja latinskih riječi, odstupanjima od klasične norme, utjecaju *Biblije* i patristike, služeći kao pomoć pri novim kritičkim izdanjima i u makar relativnom načinu datiranja Marulićevih djela.

Koliko je pjesnikov leksik osebujan, bogat sinonimima i figurativnim izrazima, crpljenim iz svih razdoblja latinske pismenosti od antike do humanizma, ali isto tako i stvaralački nadograđenima, sažeto nam otkriva "Pogled u Marulićev latinski rječnik" (C 50).

No *Marulićev latinski rječnik* (A 13) nije samo opisan, nego i sastavljen! To je svjetski jedinstvena pojava kod novolatinskih pisaca. Učinjen na temelju svih poznatih Marulićevih spisa, objavljenih i u rukopisu, donosi riječi u svim njihovim značenjima, s relevantnim sintaktičkim obavijestima na konkretnim primjerima, bez čega i nema pravog rječnika. Neizostavno valja spomenuti okolnosti i način nastanka: u ratnom Zadru, pod uzbunama, bez struje, nehotice u pravim marulićevskim uvjetima, kao sredstvo za vlastitu sabranost u situaciji agresije i opasnosti za život i duševno zdravlje. *Glossarium Latinitatis Marulianae* suprotiva Turkom!

"Je li nepotrebno tiskati Marulićev Repertorij" (C 53) retoričko je pitanje, a u radu su ukratko nabrojani najvažniji razlozi zbog kojih jest potrebno. No jednako je zanimljiv uvod o nesretnoj sudbini Marulićevih latinskih djela u vlastitoj domovini, sve do druge polovice 20. stoljeća, čemu je krivac bilo sve slabije znaje latinskog, ekskluzivno nacionalno obilježje hrvatskog latiniteta u protuhrvatski raspoloženu novom političkom okviru, i najzad Marulićeva trajna teološka zaokupiranost u Bogu nesklonu vremenu.

"Sudbina Marulićeva djela *De humilitate*" (C 35) odgovor je na pitanje zašto je to treće djelo iz "trilogije" (uz *Instituciju* i *Evandelistar*) neusporedivo lošije prošlo na tržištu. Razlozi su prvenstveno u Marulićevoj ponegdje i vrlo oštroj osudi neevanđeoska ponašanja crkvenih ljudi, zatim u daljem iznošenju njegovih stavova o laži premda su već doživjeli kritiku, i najzad u promjeni duha vremena pojavom protestantizma, gdje stari način tumačenja *Svetog pisma* nije više bio onako dobro došao.

U članku "O još jednom Marulićevu novootkrivenom tekstu" (C 26 = C 54) riječ je o posvetnoj poslanici uz *Dialogus de Hercule*, kojoj je sadržaj velikim dijelom Marulićevo neočekivano pohvalno mišljenje o Erazmu Roterdamskom, koji ga je "šarmirao rječitošću". Poslanica je ostala neobjavljena, po Profesorovu sudu, zbog toga što je u nekoliko godina od nastanka *Dijaloga* do njegova tiskanja Erazmov položaj postao nepovoljan ne samo kod protestanata, nego i u očima Rima.

Profesor je portretom "Marko Marulić - latinista croato d' importanza mondiale" (C 57) Europi trećeg tisućljeća predstavio omiljenog pisca, osobito njegove svjetske uspjehe, ne izostavljajući ni tužna vremena nebrige i zaborava, ali ne krijući ni zadovoljstvo Marulićevim ponovnim rađanjem, počevši s pronalaskom *Davidijade* i objavom sabranih djela. Ono što je u početku priželjkivao, ali zacijelo ne i očekivao, to se i ostvaruje: preporod zanimanja za hrvatsku novolatinsku književnost. Sam je tomu uvelike pridonio.

Drugi latinisti. Raščlamba *Davidijade* postala je ogledni primjerak. Slijedile su slične obrade petnaestak daktilskih pjesnika, prepoznatljive odmah po naslovu, bilo da je riječ o versifikaciji ili epskoj tehnici, ritmičkoj strukturi ili jednostavno heksametru. Standardni

su elementi istraživanja prozodija, elizija, raspored daktila i spondeja, cezure i dijereze, početak stražnjeg polustiha i režim četvrte stope.

Džono Rastić (C 27) zavrijedio je ocjenu da je, "vodeći se inventivno i smjelo vlastitim ukusom, izgradio najosebujniji, ako ne i najoriginalniji heksametar u cijeloj hrvatskoj latinističkoj književnosti i dao, kao i samim *Satirama*, znatan doprinos europskoj." Ruđer Bošković (C 33, 41) uspio je svojim poetskim postupcima oživjeti suhu znanstvenu materiju, stihom vrlo korektnim, srodnim Vergiliju i Lukreciju. Stih Ivana Česmičkog (C 38), doznajemo, ostao je u granicama klasičnih uzora, s tendencijom sužavanja i njihova tehničkog repertoara, odricanja od njihovih rijetkosti, što je obilježje gotovo svih kasnijih daktilika. Za poslanice Brna Džamanjića (C 46), uz bliskost Vergiliju, ustanovljeno je osobito ugledanje u Horacija u pogledu završetka stiha. Njegov pak heksametar "jedan je od klasički najkorektnijih u cjelokupnoj versifikaciji u Hrvata".

Sličnim postupkom dobili smo osobne poetske izkaznice Jakova Bunića u dva navrata (C 21; 23), Dantea (C 30), Ivana Polikarpa Severitana (C 39), Pavla Rittera Vitezovića (C 40), Damjana Benešića (C 44), Franje Božičevića Natalisa (C 54), Antuna Vrančića (C 61) i zadarskog nadbiskupa Vicka Zmajevića (C 62).

Bio je to prirodan put prema sintezi *Versifikacija hrvatskih latinista* (A 17). Kako veli sam autor, to je prva sinteza o umijeću gradnje stiha hrvatskih latinista. Ili kako veli recenzent, njegov nekadašnji student, to je prva takva sinteza uopće, bilo o nacionalnim latinskim književnostima bilo o europskome novolatinskom pjesništvu kao cjelini. Predgovor i uvodna poglavlja, o posebnostima antičke versifikacije te o stihovima i strofama, prevedeni su i na engleski. Tu je riječ o karakterističnim postupcima u stvaranju stihova koji se daju statistički izmjeriti, što je za klasične pjesnike i učinjeno. Svaki od njih ima snimljenu strukturu svoga stiha, usporedivu s otiskom prsta. Takvu sliku dobila su sada i četrdesettrojica naših pjesnika; sad se brojevima pokazuje koliko je čiji stih vergilijevski, a koliko ovidijevski ili po ugledu na Lukrecija. Obrađeni su kronološkim redom. Posljednju trećinu knjige zauzimaju odlomci njihovih tekstova, prava mala antologija hrvatske poezije na latinskom jeziku.

Pregledi. Uz pohvalu Mihovilu Kombolu za otvoreniji pogled na latinsku sastavnicu nacionalnoga stvaralaštva, prikaz hrvatskih latinista u njegovoj *Povijesti književnosti* (C 29) zapravo upozorava na krupno, danas neshvatljivo zanemarivanje vlastitoga bogatstva, opominjući ujedno buduće sintetičare da je sazrelo vrijeme za jednak pristup hrvatskim piscima, pisali oni na materinskom ili latinskom jeziku.

"Počeci i razvoj humanizma u Hrvata" (C 31) vrlo su sažet, ali obuhvatan i promišljen pregled.

Nastavak je došao u radu "Hrvatski latinisti-humanisti na razmeđu XV./XVI. stoljeća" (C 37), gdje su istraženi i protumačeni uvjeti i okolnosti pojave hrvatskih intelektualaca latinskoga pisma, sredine u kojima su djelovali s posebnim naglaskom na Zadru, njihovi književni rodovi i tematika, koja je većim dijelom internacionalna, ali "osobito u razdoblju između krbavske i mohačke bitke obilježena i snažnom nacionalnom svijješću."

Zaključna sinteza "Hrvatski latinizam" (C 58) kratka je, enciklopedijski sadržajna obavijest i ocjena tisućugodišnje latinske pismenosti i književnosti u Hrvata, podijeljena po razdobljima, središtima i vrstama, s pregledom istraživanja i predstojećim zadacima.

Iznoseći rezultate svojih istraživanja, profesor Glavičić je sudjelovao s referatom na mnogim kongresima, simpozijima, znanstvenim skupovima u zemlji i inozemstvu: Zagreb, Zadar, Šibenik, Split, Dubrovnik, Rijeka, Novi Sad, Skopje, Pariz (Sorbona, dvaput), Rim (Gregoriana), Washington (Kongresna biblioteka).

PRIJEVODI

Akademik Glavičić prevodio je s grčkog i latinskog, stihove i prozu. S grčkoga Homerove himne, Kalimaha, oba Hesiodova epa, drugi nakon više od trideset godina, vraćajući se tako opet grčkoj književnosti kao u početku karijere; Apolonije s Roda upravo se nalazi na radnom stolu, dok u prikraju čeka, čini se, i Teokrit. S latinskoga - daleko ispred svih Marulića, zatim Bunića, Dantea, Petrarku, Boškovića, Vrančića, *Obsidio Jadrensis*, papina pisma knezu Branimiru...

Grčki stihovi. Hesiodov *Postanak bogova* i *Homerove himne* pojavili su se kao knjiga 1975. (A 2), no prije toga objavljeni su u dijelovima u periodici od 1967. do 1970. (B 1-6). (Slično je bilo poslije s nekim Marulićevim djelima i s Bunićem. Profesor je zacijelo želio što prije upoznati javnost sa završenim etapama većeg posla, nakon čijeg je dovršetka na red dolazio zaseban svezak.) Drugo izdanje (A 18) dopunjeno je Hesiodovim *Poslovima i danima*, čineći dostupnom, zajedno s Maretićevom *Ilijadom* i *Odisejom*, svu grčku arhajsku daktilsku poeziju. To je dobrim dijelom zapravo nova knjiga, pa se odatle pojavljuje bizaran problem oko utvrđivanja njihova točnog broja, jer je slično bilo i s Marulićevom *Institucijom*.

Marulić. Nakon (pre)duga čekanja Marulić je našao svoga prevoditelja. Ime mu je Branimir Glavičić. Svjestan njegove veličine i vrijednosti, a do negodovanja sit slušanja o tome što bi trebalo učiniti, uhvatio se posla. Nabrojiti ćemo gotovo mehanički objelodanjene knjige, prepuštajući na kraju sud o njima za to pozvanijim stručnjacima.

Prva je opet bila *Davidijada* (A 1), objavljena 1974, s opsežnim komentarom; 2. izdanje 1984.

Zatim 1979. *Latinska manja djela I (De laudibus Herculis, De ultimo Christi Iudicio, Quinquaginta parabolae)* s uvodnom napomenom, predgovorom, prijevodom, komentarom i kazalima; 2. izd. 1992 (A 4).

Potom *Starozavjetne ličnosti / De veteris instrumenti viris illustribus commentarium*, novopronađeno Marulićevo djelo, prije neizdavano, različito od ostalih po šturom jeziku, sažet prikaz stotinjak najvažnijih osoba *Staroga zavjeta*; 1984, 2. izd. 1992 (A 5).

Nakon pet stoljeća napokon su i na hrvatski prevedene *Pouke za čestiti život s primjerima* (A 6), poznatije po latinskom naslovu *Institucija*, najveći Marulićev, zacijelo i svekoliki hrvatski književni uspjeh, najopširnije njegovo djelo, enciklopedija kršćanske i ljudske dobrote, izraz vjere da za čovječanstvo ima nade. U velikom Globusovu izdanju 1986, a iste i sljedeće godine u sklopu *opera omnia* Splitskoga književnog kruga, u tri knjige, s cjelovitim kritičkim latinskim tekstom (A 7-9).

1985. objavljen je *Evandelistar* u dvije knjige, s Profesorovom uvodnom riječi, prijevodom, bilješkama, latinskim kritičkim tekstom i kazalima. Tisuću i po stranica ukupno! (A 10-11).

De humilitate / O poniznosti i slavi Kristovoj (A 12), po riječima teologa prva naša Kristologija, treće je djelo svojevrstne trilogije (*Institucija, Evanđelistar, O poniznosti*), ali s mnogo manje uspjeha od prvih dvaju, objavljeno samo po jednom na latinskom, talijanskom i hrvatskom. Posrijedi je prvi cjelovit prijevod jer su oba prethodna štošta ispustili, i to upravo ona šakaljiva mjesta kritike nedolična ponašanja klera ili mjesta s Marulićevim preslobodnim teološkim stavovima, prvo dvojezično, kritičko i komentirano izdanje, kako sam prevoditelj ističe u Uvodnoj riječi. Slijedom svoje odgovornosti prema zadatku, i u latinskom i u hrvatskom kazalu, da spomenemo samo to, navodi po dva oblika biblijskih imena, Marulićeve i Vulgatine, odnosno *Biblije* stvarnosti i one prethodne, tradicionalne.

Na kraj Marulićeve serije uvrštavamo *Repertorium*, također u dvije knjige, iz 1998-2000 (A 14-16), premda nije i preveden, ali još jednom, uz predgovor, *index nominum, errata, corrigenda* i *addenda*, objavljen je latinski *kritički* tekst, što se smatra krunom filološke spreme i rada.

Ostali prijevodi. Uz bok Maruliću stoji Bunićeva *Otmica Kerbera; Kristov život i djela (odabrani odlomci)*, 1978 (A 3). U predgovoru predstavljeni su pjesnik i djelo, svi elementi njegova jezika, od pravopisa do sintakse i leksika; prozodija i metrika, obavijest o prethodnim izdanjima, o sadašnjem izdanju i literaturi. U komentaru pak protumačena su teža mjesta, ali i pjesnikova poetika i odnos prema uzorima.

Boškovićev spjev *De Solis ac Lunae defectibus - Pomrčine sunca i mjeseca*, također s kritičkim tekstom i svim popratnim aparatom, čeka red za tisak u ediciji HAZU "Hrvatski latinisti" (A 19).

Jednako tako i kasnosrednjovjekovni spis *Obsidio Iadrensis* za seriju "scriptores" (A 20).

Tisuće, dakle, stranica prijevoda svjedoče o nevjerojatnoj upornosti i radnim navikama, o desetljećima dugoj koncentraciji, a s druge strane o vrhunskom stručnom znanju, te isto tako o daru za jezik, o smislu za točnost i tečnost jednako u stihu i u prozi.

Međutim, kako se vidi, kod profesora Glavičića prijevod nikad nije "samo" prijenos iz jednog jezika u drugi. Prijevod uvijek gdje to nije učinjeno podrazumijeva i kritičko izdanje, a to znači čitanje rukopisa ako je sačuvan, i konzultaciju relevantnih izdanja; njegov prijevod obavezno uključuje instruktivan uvod o piscu i djelu, o njegovu jeziku i stilu, što kod hrvatskih latinista redovito znači sva pravopisna, morfološka, sintaktička, stilska i leksička odstupanja od klasičnog latinитета. Prijevod, nadalje, uvijek uključuje bilješke o manje poznatim imenima i stvarima, o citatima iz *Biblije*, crkvenih otaca, klasične ili srednjovjekovne latinske književnosti. To je vrsna znanstvena informiranost, ali i odgovornost prema poslu i čitatelju.

Profesore, kako ste sve to uspjeli?

RECENZIJE, PRIKAZI, PRIGODNI NAPISI

I u manje obveznim vrstama napisa profesor Glavičić jednako je studiozan i savjestan, bez obzira je li riječ o ocjenama priručnika iz historijske gramatike i homerologije, (D 1-5; 7-9), Klaićeva *Rječnika stranih riječi* (D 6), o medijskom predstavljanju Marulića (D 10, 14, 16) i latinizma (D 11, 19), ili o obljetnici fakulteta (D 13). Zanimljivo je ali i logično što se i tu teme podudaraju s onim dvama razdobljima, pretežno rane grčke s prvim, i kasne latinske s drugim.

NEKOLIKO MIŠLJENJA

Kako je najavljeno, ovdje prepuštamo riječ upućenijima.

Prof. Milivoj Sironić je u ocjeni Profesorova napredovanja zapisao (1975): "Posebno izdvajam da je Glavičić i vrstan prevodilac i jedini naš filolog koji s velikim uspjehom prevodi u stihu originala, u heksametru, prema Maretić-Ivšićevoj normi, ali ide i dalje, jer vrši ispravke i poboljšanja u odnosu na antički stih. Osobito je vrijedna pažnje njegova težnja da mu prijevodni heksametar bude što vjerniji odraz antičkog stiha u metričko-ritmičkom pogledu. On pazi na zakoračenja, hijazam, ukratko, poštuje i red riječi ako je on u stihu originala važan."

Mirko Tomasović, po izlasku *Davidijade* (1975): "Glavičić se ovim svojim prepjevom nedvojbeno uvrstio u najbolju hrvatsku predaju heksameterskog transponiranja latinskog pjesništva, koristeći se umješno njezinim stogodišnjim iskustvima. Što se tiče izvornog stiha, daktilskog heksametra, on ga uspješno odražava hrvatskim ruhom sa svim njegovim ritmičkim svojstvima, rabeći, dakako, za spondeje troheje i pirihije, već prokušane naše adevkate. Gradba heksametra ovdje se ostvaruje tečno i naravno, unatoč strogom respektiranju metričkih pravila, pa je u stihu očuvana i njegova fluidnost i njegova proverbijalna uznositost i svečanost. Prevoditelj isto tako vjerno i precizno prenosi tekst, bdijući nad njegovim sadržajnim i humanističkim stilskim obilježjima, s mnogobrojnim pjesničkim ukrasima, od kojih je, primjerice, razvijanje poredaba i perifraza i te kako složeno. Nastoji pri tomu ne poremetiti jasnoću izrijeka i čitkost, kako bi se naracija mogla slijediti bez posebnih naprezanja. Zamjetljiva je također znatna ujednačenost prepjeva, što svjedoči o Glavičićevoj upornosti i prevoditeljskoj odgovornosti, koja kvaliteta dobiva to više na važnosti, ima li se na pameti opsežnost djela, to jest 6.765 pretočenih heksametara."

Miroslav Kravar napisao je čitavu studiju o prijevodu svoga mlađeg kolege (1976), kazujući: "Da saberem sve u jedno, Glavičićev prepjev Marulićeve *Davidijade*, dragocjena proizvoda našega humanističko-latinističkoga pjesništva, znači isto tako vrijedan doprinos u riznicu hrvatske prijevodne klasike. S očitim osjećanjem mjere, kako na području izbora jezičnoga tipa, tako i u pogledu epskoga stila i metričkoga stiha, prevodilac nam je dao u osnovi vjeran i nadasve čitljiv prijevod izvornoga teksta. To je prijevod za kakvim može korisno posegnuti svatko, od stručno obrazovana čitatelja do onoga iz najširih slojeva. Treba također imati na umu da je hrvatski prepjev latinskoga izvornika njegov prvi prijevod na jedan od modernih jezika, što prevodilačkom naporu pridaje posebnu vrijednost. Jer zna se da naši prevodioci, radeći na ovom ili onom prijevodu s klasičnih jezika, običavaju zavirivati, tko više tko manje, malo u njemački, malo u francuski, malo u engleski odnosno ruski prijevod istoga teksta. Ovdje toga nije moglo biti, jer je hrvatski prepjev, da tako kažem, *versio princeps*."

Darko Novaković, iz mlađeg naraštaja klasičnih filologa, 1978: "Branimir Glavičić uzorno je obavio i prevodilački i uređivački dio posla. (...) O odlikama prijevoda "Kristova posljednjeg suda" dovoljno će, vjerujemo, reći već i tvrdnja da su homiletički ton i tempo izvornika na doista izuzetan način rekreirani u hrvatskom književnom jeziku - bez pokušaja da se Marulićev latinski tekst na mjestima jakih emocionalnih izboja depatetizira u ime nekog dvojbenog približavanja modernom čitaocu. Tradicionalni filološki posao: objašnjenje realija, komentar nedovoljno jasnih mjesta, indiciranje i atribucija citata, sastavljanje kazala imena i pojmova, obavljen je vrlo stručno i savjesno."

Radoslav Katičić (1997): "Za Marulićev latinski rječnik nije dakle bilo uzora. No njegova vrsnoća ne dolazi samo od sjajne piščeve zamisli. Temelji se i na njegovu iskustvu, na dugogodišnjem radu s Marulićevim latinskim tekstovima. Po tome je filološki rječnik u najpravijem smislu riječi. Glavičić se tu pokazuje kao neumoran radnik, sustavan i dosljedan mislilac, dobro potkovan leksikograf, ali prije svega kao izvrstan poznavatelj latinskoga djela što nam je ostalo od velikoga hrvatskog humanista. I upravo tu je, neka mi je slobodno reći, nenadmašan. Odatle je više nego od ikuda druguda tomu rječniku njegova vrsnoća. Latinski Marulić ušao je Glavičiću pod kožu, ušao mu je u žvljenje i postao nerazlučan od njega. Osjeti se to kad god se u toj knjizi okrene list."

Inajzad Vladimir Vratović, uz prijedlog za dodjelu naslova zaslužnog profesora (2004): "Maruliću, rekli smo, Glavičić posvećuje osobitu pozornost, što u istančanim pojedinačnim studijama i člancima, što u izvrsnim predgovorima, pogovorima i komentarima kritičkih izdanja i prijevoda uz njih. Uostalom, upravo je Glavičić u projektu Splitskog književnog kruga Marulićevih *Opera omnia* predodredio način i razinu priprema kritičkih izdanja, prijevoda, filoloških i realnih komentara, jezičnih i metričkih rasprava. ...

Na čelu je svih, posebice pjesničkih, prijevoda s latinskoga Glavičićeva *Davidijada*, a na čelu ne samo kronološki. Jer Glavičićev je hrvatski heksametar jednako točan odraz sadržaja Marulićeva izvornika, koliko i nadasve gibljiva i nadahnuta reprodukcija njegova ritma, plastičnosti njegove cjeline, ritmičke usklađenosti hrvatskog heksametra s izvornim latinskim. (...) Svu ostalu Glavičićevu prevoditeljsku književnost resi vjernost latinskom izvorniku, leksička biranost hrvatska, sintaktička tananost."

Što se tiče referiranosti u svijetu, spomenut ćemo da je njegovim proučavanjima starogrčkog heksametra Španjolac Luis de Cañigral u svojoj knjizi *Estudios métricos sobre Apolonio Rodio*, Museo de Ciudad Real, Estudios y Monografías, 2, 1979, posvetio cijelo jedno poglavlje: "Capítulo X, La estilística del hexámetro: B. Glavičić", str. 107-112; studije su mu o hrvatskim latinistima redovito registrirane u svjetskom centru za novolatinske studije u Belgiji, Leuven / Louvain, u publikaciji *Humanistica Lovaniensia, Instrumentum Bibliographicum Neolatinum*.

NASTAVA

U nastavi, jednako zahtjevnom dijelu rada na sveučilištu, kojeg bismo se ponekad tako rado odrekli radi vlastita istraživanja, prof. Glavičić držao je istu, visoku razinu. Predavao je i još uvijek predaje gotovo sve ključne predmete (Latinsku historijsku gramatiku, Starolatinske natpise, Vulgarni i Srednjovjekovni latinitet te Antičku metriku, a Hrvatski latinitet na postdiplomskom studiju iz lingvistike). To je svestranost kakve više jedva da ima. Ili smo na jeziku ili na književnosti, ako ne i na nekom još užem području.

Studij grčkoga uveden je za vrijeme njegova predstojništva. Sam je inače godinama nosio čitav studij latinskog jezika i rimske književnosti; on je tada zapravo bio Odsjek, što se već prenosi kao anegdota. Danas je Odjel narastao brojem, ima devet članova, ali položaj učenika i nasljednika tek treba opravdati. Čini nam se da je uzor nedostižan. On sam prati i brine se za napredovanje mlađih kolega, na raspolaganju je u svakoj prilici kao mentor ili savjetnik.

Poslije njegova sata, na koji dolazi točno i neizostavno, ploča je uvijek ispisana, a spužva bijela od krede. Drži se pravila da studenticama i studentima većinu ispitnoga gradiva treba pružiti na nastavi. S rijetkim darom jasnog izlaganja, metodičan, uvodi ih u svijet latinskoga jezika, u sva njegova razdoblja, upoznavajući ih s najnovijim i najvažnijim spoznajama renomiranih autora kao i s vlastitim. (O vulgarnom latinitetu napisao je i skriptu, D 20.) Za uzvrat traži precizno znanje na ispitu, a seminarski su radovi ispravljani jednakom pomnjom kao i Marulićevi rukopisi, do najmanjeg detalja.

NAGRADE I PRIZNANJA

Sredina je prepoznala kvalitetu i važnost takva truda odužujući mu se priznanjima. Već kao apsolventu dodijeljena mu je Rektorova nagrada za radnju o konjunktivu u Ilijadi. Uz redovito člansvo u HAZU tu su nagrade: *Slobodne Dalmacije* 1975. za prijevod i komentar Marulićeve Davidijade; republička "Božidar Adžija" 1979. za tekst i prijevod epova Dubrovčanina Jakova Bunića; grada Zadra 1986; zlatna plaketa "Grb grada Splita" 1988. za znanstveni i prevodilački rad; nagrada grada Splita 1992. za životno djelo; nagrada "Judita" Društva hrvatskih književnika 1998. za *Marulićev latinski rječnik*; godine 1997. odlikovan je redom Danice hrvatske s likom Marka Marulića.¹

ACADEMICIAN BRANIMIR GLAVIČIĆ, PROFESSOR, SCIENTIST, TRANSLATOR ON THE 80TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH

On the occasion of marking the 80th birthday of academician Branimir Glavičić, the author gives a brief outline of his carrier and work. His major areas of interest are Homeric studies as well as Croatian and European Latinism. The most important papers of professor Glavičić are about Homer's and Hesiod's verse. He wrote a synthesis on versification of Croatian humanists as well as on many problems found in the texts of Marko Marulić. His work as a translator comprises Hesiod, Homer's hymns and major part of Latin works by Marulić. Professor Glavičić was also the editor-in-chief of Marulić's *opera omnia*. He translated the work of Jakov Bunić, Ruđer Bošković, the Medieval Chronicle *Obsidio Iadrensis*, and he is currently working on Apollonius of Rhodes. With respect to this, it is necessary to point out that verses of dactylic poets are translated in the original verse. He has been an active participant at numerous conferences in Croatia as well as abroad (France, Italy, United States of America). His work has been highly appraised by experts in the field thus he gained recognition and received many awards.

Professor Glavičić has been teaching all major courses at Latin and Greek Studies, especially those dealing with the history of Latin and metrics. At hte Postgraduate Study in Linguistics, he has been teaching Croatian latinity with a remarkable sense of thoroughness and explicit presentation.

KEY WORDS: *carrier, work, classical philology*

¹ U ime Odjela za klasičnu filologiju zahvaljujemo prof. dr. Josipu Liscu i Odjelu za kroatistiku i slavistiku što su potakli obilježavanje godišnjice akad. Branimira Glavičića i omogućili prostor za to.